

Оксана Анатоліївна ОДИНЕЦЬ

Аспірантка ОНП «Філософія» кафедри
філософії і педагогіки,
НТУ «Дніпровська політехніка»,
просп. Дм. Яворницького, 19, Дніпро,
49005, Україна

Oksana ODYNETS

Ph.D. student of the Department of
Philosophy and Pedagogy,
Dnipro University of Technology,
Dm. Yavornytskoho Ave., 19, Dnipro,
49005, Ukraine

E-mail: ok.alisa@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6575-0695>

УДК 159.96:130.1

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИННО-ХОЛІСТИЧНОЇ МОДЕЛІ ЗДОРОВ'Я

Received 30 April 2024; revised 10 June 2024; accepted 28 June 2024

DOI: 10.15421/342415

Анотація

В межах даного дослідження обґрунтовується необхідність причинно-холістичного підходу до здоров'я, розгляд якого відбувається через призму філософських та духовних контекстів. Автор зосереджується на структурному аналізі моделі здоров'я, на підставі проведеного дослідження розуміння феномену здоров'я античними філософами, середньовічними мислителями та сучасними науковцями. Стаття визнає важливість духовності у здоров'ї та визначає її як причинний фактор, що надає параметри розвитку фізичному здоров'ю. Дослідження пропонує опис структури цілісного здоров'я, що включає єдність, двоїстість, потрійність здоров'я, що вибудовує підґрунтя для потрійної моделі «дух-душа-тіло», яка досі формує уявлення про цілісне здоров'я, та не змінюється з часів середньовіччя. Мета цього дослідження полягає в формуванні нового бачення структури цілісного здоров'я через призму філософських та духовних контекстів для підтвердження причинно-холістичного підходу до здоров'я, та формуванні нової структури цілісного здоров'я. На основі метафізичної системи, що запропонована німецьким містиком Якобом Бьоме, автор доводить семеричну структуру духу, що відображається у семеричному прояві людини, та повинна мати свою аналогію у фізичному тілі і соціальному вимірі людини. Також доведена десятирична модель здоров'я, що з'являється у зв'язку семеричної «людини земної» з потрійним метасистемним комплексом, що відображає духовний аспект цілісної людини. Така десятирична модель формує новий причинно-холістичний погляд на здоров'я людини та може бути основою для зміни парадигми медицини, що повинна відштовхуватися від первинних духовних факторів здоров'я для збереження і покращення як фізичного здоров'я, так і здоров'я надсистемного комплексу людина-колектив-суспільство- планета тощо.

Ключові слова: здоров'я, цілісна модель здоров'я, духовність, екзистенційна модель, соціальне здоров'я, здоров'я суспільства, сенс життя.

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE CAUSATIVE-HOLISTIC MODEL OF HEALTH

Abstract

Within this study, the necessity of a causative-holistic approach to health, viewed through philosophical and spiritual contexts, is substantiated. The author focuses on the structural analysis of the health model, based on the conducted research on the understanding of the phenomenon of health by ancient philosophers, medieval thinkers, and contemporary scientists. The article acknowledges the importance of spirituality in health and defines it as a causal factor that sets parameters for the development of physical health. The research offers a detailed description of the structure of holistic health, which includes unity, duality, and trinity, forming the foundation on the tripartite model “spirit-soul-body,” which has shaped the understanding of holistic health since medieval times and remains unchanged. Based on the metaphysical system proposed by the German mystic Jacob Böhme, the author substantiates the septenary structure of the spirit, reflecting in the septenary manifestation of the human being, and should have its analogy in the physical body and social dimension of the human being. A decenary model of health is also proven, appearing in the connection of the septenary «earthly human» with the triple metasystem complex, reflecting the spiritual aspect of holistic human. This decenary

model forms a new causative-holistic view on human health and can be the basis for changing the medical paradigm, which should be based on primary spiritual factors of health for the preservation and improvement of both physical health and the health of the metasystem complex human-collective-society-planet.

Keywords: *health, holistic health model, spirituality, human, existential model, social health, societal health, meaning of life.*

Постановка проблеми.

Здоров'я індивіда – це складний феномен, що виходить за межі біологічних параметрів, та включає ментальні, соціокультурні та психосоціальні прояви буття. Життєва криза, в контексті здоров'я, може бути розглянута як дисгармонія внутрішньої та зовнішньої цілісності особистості, втрати осмисленості місця людини у Всесвіті, що стає питанням філософського характеру та потребує причинно-холістичного підходу.

Причинно-холістичний підхід передбачає розуміння цілісних систем і джерел їх еволюції, та призводить до філософської та соціокультурної проблеми духовності. Теорема Курта Гьоделя про неповноту, яка вказує на неможливість системи до самопізнання без інтеграції вищих рівнів усвідомлення, може служити математичним підкріпленням існування духовності як метасистеми. Незабезпечення духовних потреб людини «призводить до розгортання хворобливого стану аномії у суспільстві, який деструктивно позначається на людині, сім'ї, громаді, суспільстві» [Осетрова 2023: 58]. Цілеспрямоване прагнення до духовності ініціює всебічний розвиток особистості та має потенціал відновлення гармонії у всіх сферах життя, в тому числі у сфері здоров'я, та сприятиме гармонізації суспільства в цілому. Однак для розуміння конкретних кроків для фокусування особистості на духовності, є потреба структуризації всієї системи цілісності людини та формування моделі цілісного здоров'я, спроба якої буде зроблена в цьому дослідженні.

Аналіз стану дослідження.

Питання цілісності здоров'я людини є актуальним з давніх часів. Праці Сократа, Платона, Арістотеля, Плотіна вказують на єдність людини і Всесвіту. Середньовічні філософи, зокрема Августин Блаженний, вказують на зв'язок душі з Божественним началом та потребують відмови уваги від грішного тіла. Філософи епохи Відродження, на кшталт

Теофраст Парацельс, Мастер Екхарт, Якоб Бьоме, спираючись на християнське вчення, та звертаючись до античності, пропонують принципи монізму (існуючий Всесвіт має єдине джерело) та панпсихізму (ідея про те, що свідомість пронизує весь Всесвіт), які лягають в основу думки щодо гармонізації людини через єднання зі Всесвітом. Схожі концепції можна дослідити у творах Г.Сковороди, С.Франка та інших мислителів.

Аналіз сучасної наукової літератури виявляє, що питання цілісності людини вивчають дослідники різних гуманітарних напрямків: проблему цілісності людини в контексті онтологічного виміру єдності світу досліджують А.Кляйн, М.Колеснік, М.Монтерей, А.Осипов, В.Поляков, І.Цехмістро, Ю.Шабанова. Над холістичним підходом до філософії здоров'я працюють О.Біланов, Л.Бабінець, О.Висоцька, Д.Гордон, Я.Закаблущий, В.Копа, В.Морванюк, Д.Саад, О.Осетрова, Н.Патель, Т.Поплавська, М.Романенко та інші, однак структурний розгляд здоров'я через призму причинно-холістичного погляду залишається недостатньо осмисленим. Для сучасного структурного розуміння феномену здоров'я потрібне доповнення емпіричного досвіду містиків та алхіміків епохи Відродження, що розглядається в науковій площині. З огляду на вищенаведене, **мета даного дослідження** полягає у визначенні фундаментальних засад цілісного здоров'я з врахуванням причинно-холістичного підходу та розробці структурної моделі здоров'я на основі наукового синтезу уявлень про людину і Всесвіт філософських концепцій різних часів.

Виклад основного матеріалу.

Причинно-холістичний підхід до здоров'я пропонує переосмислення ролі духовності у здоров'ї та розробці структурної моделі, що інтегрує фізичне, психічне, соціальне та духовне благополуччя особистості. Український дослідник, засновник міждисциплінарного напрямку універсології В.Поляков стверджує,

що «для того, щоб система будь-якого рівня могла всебічно розвиватися, вона повинна мати: 1) надсистему, що встановлює системні параметри розвитку, які для цієї системи будуть найефективнішою спрямованістю; 2) підсистему, яка, в сукупності з іншими підсистемами, накопичує досвід системних відносин, у які вони включені, та забезпечує зміну ентропії в бік зменшення міри хаосу системи та зростання її енергії» (Поляков 2012: 8). В системі здоров'я людини екзистенційні прагнення функціонують як метасистемний фактор, в той же час, соматичні структури – органи, тканини, клітинні комплекси забезпечують структурну основу субсистем, що підпорядковуються інтегративній функції вищої духовної цілісності.

Структура цілісності здоров'я має свою аналогію з цілісністю людини. Первісне єднання людини з Всесвітом пропонує нам повернутися до первісного хаосу, з якого виник упорядкований світ, фундаментального джерела усього існуючого, який Анаксимандр (610-546 рр. до н.е.) назвав безмежним апейроном. Якщо провести аналогію між структурою здоров'я та людською природою в контексті античних концепцій єдності, можемо побачити, як з цієї єдності випливає дуальність – вічна боротьба і баланс між мікрокосмом і макрокосмом, світлом і темрявою: фізичним та духовним здоров'ям.

У середньовіччі та, зокрема, в епоху Відродження, ця первісна єдність трансформується у відносини між Богом-Творцем і Його творінням – Всесвітом. Ця дуальність переходить і в модель здоров'я, де вона відображається у взаємодії духовного і фізичного аспектів буття людини, підкреслюючи нерозривний зв'язок між внутрішнім станом людини і зовнішнім світом: «Тоді зовнішнє небо та його (людське) небо – одне небо, але дві частини, – стверджує лікар і алхімік Ренесансу Теофраст Парацельс, – як батько і син двоє, так я анатом, що пізнає одного – пізнає іншого» (Hartmann 2019: 20).

Структура цілісного здоров'я виходить за межі дихотомії, тому як сизигія конфлікту між протилежними полюсами створила третє начало, що посідає місце в потрійному

вимірі буття. У релігійних системах античності концепція потрійності проявлена в керуючих трійцях різних божественних пантеонів. Так, у грецькій міфології є трійця верховних богів: Зевс, Посейдон, Аїд. Аналогічна тріада верховних богів існує в індуїзмі як Тримурті: Шива, Вішну і Брахма. У християнстві Єдиний Бог вбирає потрійність: Бог-Отець, Бог-Син і Святий Дух. Керуюча потрійність каузального світу, згідно з законом полярності, буде відображатися в потрійному світі наслідків та формує у моделі здоров'я три нерозривно зв'язані компоненти: дух, душу та тіло.

Німецький містик Якоб Бьоме (1575-1624), спираючись на християнське вчення, праці Парацельса та власні інтуїтивні прозріння, створив системну метафізику, що інтегрує божественну тріаду у концепцію людського існування. Він постулював, що людина є втіленням трьох основних світів: божественного світу причин («царство Боже»), світу наслідків («царство пекла») та світу, який лежить поміж ними («царство цього світу»), що є місцем єднання світу причин та наслідків: «Розумій прямо й високо: людський дух у своєму потрійному вигляді включає в себе всі три Начала: Царство Боже, царство пекла та царство цього світу» [Böhme 2018: 326]. В цьому останньому світі здійснюється інверсія: світ причин, що увійшов у людину як зовнішній світ, стає її внутрішнім світом, і середнє «царство цього світу» пронизується світлом Святого Духа, що здійснює його перетворення: «Святий Дух відіграє провідну роль не в зовнішньому, земному тілі, а у внутрішньому, небесному. Коли він увійшов у людину, він вніс у неї небесне, божественне буття» [Uren met Jacob Boehme 2019: 81].

Схожу думку мав український філософ Г.Сковорода, який вважає, що внутрішній не божественний світ («мірик») людини вміщує в себе зовнішній божественний світ: як «тінь не заважає розташовуватися яблуням, так не заважає старе небо і стара земля «розташовуватися» новому єдиному божественному світу в нашому дрібному небожественному світі» [Сковорода 2017: 185]. Цей же концепт висловлює Семен Франк в своєму творі «Сенс життя» (1926), в якому йдеться про

необхідність внутрішнього росту для того, щоб людина злилася з зовнішнім світом, божественним творінням. Це, на думку автора, сприятиме розвитку внутрішніх якостей, які дозволять людині стати творцем свого власного життя: «Людська особистість ззовні може здаватися відокремленою та відчуженою від інших істот, але всередині, у своїх глибинах, вона спілкується з усіма ними, зливаючись з ними у первинному єднанні. Тому, чим глибше людина заходить всередину себе, тим більше вона розширюється і набуває природних та необхідних зв'язків з усіма іншими людьми, з усім світовим життям в цілому» [Frank 2009: 158].

Повертаючись до вчення Бьоме та його концепції Святого Духу, як посередника між «небесним» і «пекельним» початками, можна стверджувати, що в потрійній моделі людини він відіграє роль, аналогічну «душі», що є точкою біфуркації та одночасного об'єднання двох світів. Саме душа стає полем боротьби добра і зла в людині. В творі «Про потрійне життя людини» Бьоме пише: «І бідна душа опиняється посередині між правлінням цього світу та правлінням пекельного джерела, в жахливій глибині перед Вратами Неба. Її корінь – Гнів Божий і пекельний вогонь, її верховний Дух – правління цього світу; перебуваючи посередині в розчині вогню, душа здатна на багато; куди вона намагається увійти, туди і входить, там і перебуває. Якщо душа входить у пожадливість цього світу, то перебуває в пожадливості і потрапляє в полон диявола; але якщо обернеться всередину – до Бога, то на неї нападає диявол, бо тоді вона опиняється на його землі» (Böhme 18:327). Коментуючи цей уривок виводимо, що душі необхідні наполегливість та зусилля, щоб вирватися з обмежень цього світу і злитися зі світом Духу (Богом), лише тоді вона здобуває свободу. Оскільки сама душа приймає рішення (завдяки вибору людини), то, навіть опинившись у світі пекла і переживаючи страждання, душа може вийти з цього полону завдяки тому ж процесу інверсії – трансформації – але ж інверсії навпаки, зсередини назовні, що супроводжується переходом на більш високий рівень трансцендентності, та на деякий час звільняє людину

від страждань, у тому числі від хворіб. Це звільнення не тільки від мирських страждань, а свобода творіння в «царстві цього світу» – в зовнішньому світі людини, у її соціальному прояві. По суті, це й є алхімія, що описана Т. Парацельсом як перехід від менш благородного стану (металу) до більш благородного, що пізніше буде названо Г.Юнгом «психологією» [Jung 2021].

Потрійний підхід до здоров'я, що формує модель «дух-душа-тіло», простежується від середньовіччя до сучасності, та досі відображається у визначенні здоров'я ВООЗ про те, що здоров'я – це не лише відсутність захворювань та фізичних вад, але й стан повного фізичного, психічного (душевного) і соціального благополуччя, де соціальне благополуччя заміщує духовну складову. Нерозуміння сутності духовної складової здоров'я унеможлиблює зміну медичної парадигми та перехід від вузько тілесного до холістичного погляду на здоров'я. Оскільки «тіло» в системі «дух-душа-тіло» є віддзеркаленням «духу», то виникає потреба знайти структуру «духу», щоб побачити його відображення в тілесності.

В контексті своєї метафізичної системи, Якоб Бьоме трактує структурне втілення небесної сутності в людині як прояв семи духовних якостей (Qualität) Бога-Отця. Хоча назви цих атрибутів можуть змінюватися у різних розділах творів Бьоме, опис якостей дозволяє окреслити ключові характеристики та зробити спробу синтезувати їх, як структурне розуміння духовності. Перша якість – «терпкість» «твердість», «холод», «привабливність», «порочність» – це те, що можна розглядати як прояви тіла, *формування фізичної форми*, що створена Богом-Отцем; друга якість – «рухливість», «відчуття», «втеча», «солодке», «відштовхування», «жало» – це можна розглядати як прояв *чутливості матерії, самовираження* тої форми, що створена першою якістю; третя якість – «страх», «збудження» (або «кипіння»), «колесо життя». Якщо зробити синтез третьої якості, можна визначити її як здатність діяти, *земну діяльність*. Четверта якість – «вогонь», «джерело життя» – у Бьоме двоїста, вона створює «горіння гніву» в

порівнянні з попередніми якостями і «горіння любові» в порівнянні з наступними трьома. Ця якість, на мою думку, пов'язана з *почуттям життя*, її двоїстість, пов'язана сама з собою – це означає, що наступні якості будуть протилежні та одночасно відповідні попереднім якостям. П'ята якість – «світло» і «любов» – можна вважати проявом *божественної діяльності* – постійне світло і любов до всього творіння в протилежність земної діяльності; шоста якість – «звук», «розумне життя» – можна розглядати як *божественне самовираження* – що протилежне чуттєвому самовираженню форми; сьома якість – «втілення», яке слід розуміти не як тілесне втілення, а як об'єднання всіх якостей в єдине – *небесне втілення* – в протилежність фізичному втіленню першої якості [Böhme 2018: Кар. VI, § 2-3; Böhme 1612: кар. III, § 23].

Семерична структура духа вводить додаткову структуральність у холистичну модель здоров'я, котра вносить деталізацію у систему «дух-душа-тіло», при цьому розширює її до семеричного уявлення. «Тіло» представлене, як земний аспект Божественного Отця, та включає перші три якості, що репрезентують фізичність, чуттєвість, та земну діяльність. «Дух», як небесний аспект Божественного Отця, містить останні три якості, що відображають божественну дієву енергію, вищий божественний прояв та небесне буття. Між ними «душа» грає роль посередника, інкорпорує четверту якість – «вогонь життя», яка є ланкою, що пов'яже дух та тіло. Цей семеричний підхід відповідає давньоіндійським вченням про семиричність людини, яка відтворена через сім енергетичних центрів – чакр, та сім тіл людини, про що вказано у Йога-Упанішадах. Виходячи з думки про внутрішню трансформацію духа та його прояв в «царстві цього світу», можна припустити, що не тільки тіло людини складається з семи компонентів, а й сама людина має відповідний семеричний прояв в соціальному житті, що потребує подальшого дослідження. Однак семерична концепція людини та її здоров'я не є кінцевою та вимагає подальшого розгляду та розширення з боку причинно-холистичного підходу.

У містичному баченні Якоба Бьоме, антропологічна концепція включає у природу людини не лише сім духовних якостей, а й одночасну триєдність Бога, що вміщує три основних Принципи або Начала: Бога-Отця, Бога-Сина та Святого Духа. *Перший Принцип*, що охоплює усі сім якостей, об'єднує Бога-Отця Небесного, що є джерелом Універсуму, та Бога-Отця Земного, що проявляється у творіннях. Перші три (нижчі) якості пов'язані з Отцем-Земним, останні три (вищі) з Отцем-Небесним, тоді як четверта є синтезуючою між ними. *Другий Принцип* Бьоме – є Син Божий, що виступає як фокус усіх сил Бога-Отця, його внутрішня сутність відіграє роль центруючого елемента в цілісній божественній структурі: «Син є серцем у Отця [...] Усе добре живе і існує в Його силі, як у Отці; але злого немає в ньому» (Böhme, 1612: кар. III, § 23) виходячи з цього можемо припустити, що другий Принцип буде вбирати три останні якості (п'яту, шосту, сьому), що відображають чисто небесні аспекти Божественного Отця. Бог-Син входить в матерію та привносить вищі якості Бога-Отця в серце людини. *Третій Принцип*, за вченням Бьоме – Святий Дух, діє як інтегративна сила, яка злучає перші два Принципи, що проникають та об'єднують їх у єдиному духовному процесі: «Бог Дух Святий є третя особа у святому Божестві, що торжествує, і виходить від Отця і Сина... Дух Святий – текуче з'єднання двох Начал» [Böhme 1612: кар. III, § 23].

Третє Начало Бьоме корелює з поняттям «душі», що є точкою біфуркації, точкою вибору та трансформації самої особистості, та вбирає в собі четверту якість – «вогонь життя». Другий Принцип, який у християнській традиції відповідає образу Христа, що вбирає останні три якості небесного Бога-Отця та привносить їх в людський світ, повинен мати полярний аспект в людському світі, який можна ідентифікувати як «Антихрист». Останній символізується через перші три якості, що відображають матеріальний, чуттєвий та дієвий виміри існування, та відтворює тваринний аспект людської природи, який сам по собі не є Принципом, та без інтеграції з душею формує тваринне тіло,

що стає джерелом гріховності, та вимагає очищення через аскетичну практику: «Але тіло або тваринна плоть у людині означає мертву, зіпсовану землю, яку людина сама причинила йому своїм падінням» [Böhme 1612: кар. III, § 23]. Можна припустити, якщо людина підкорює своє тваринне тіло Третньому Принципу (душі), то тіло тваринне стає рефлексією Бога-Отця Земного, що спонукає виправленню спотворень тіла тваринного, тобто у фізичному, чутливому та діяльному прояву людини, і визволенню від страждань.

Таким чином, людина земна буде мати сім якостей Бога-Отця, серед яких є три вищі яко-

сті, що притаманні Богу-Сину («Христу»), три останні – тваринному тілу («Антихристу»), та четверта – текучий стан Святого Духа – душі. Вся система відтворюється як прояв Бога-Отця Земного, але ж Бог-Отець Небесний, що має три останні якості (ті самі, що аналогічні вищим якостям 5,6,7, які входять в серце людини з Богом-Сином), створює потрійну метасистему, тобто стають на 8, 9, 10 рівні, що встановлює параметри розвитку земної людини, завдяки чому холістична модель здоров'я набуває причинності і стає десятиричною (рис. 1).

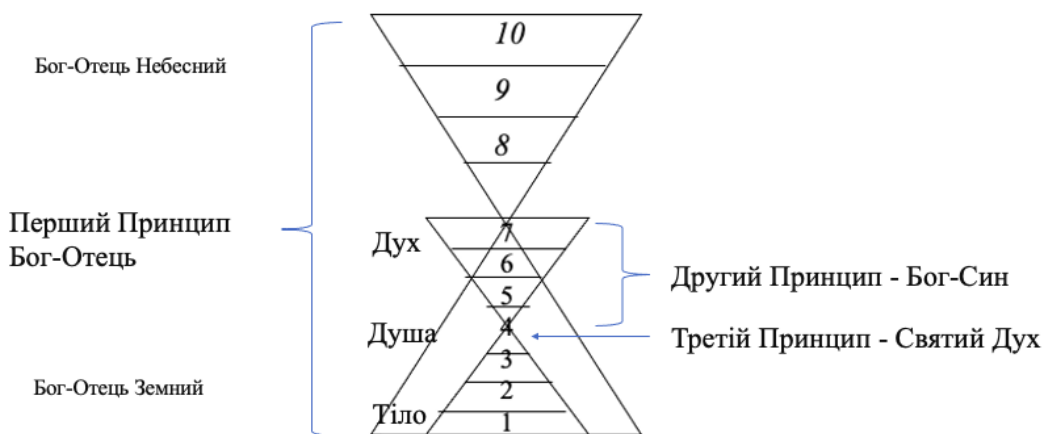

Рис. 1. Десятирична модель людини та її здоров'я

Цей потрійний метасистемний комплекс (8, 9 та 10 рівень) не вбирає земної прояву людини, а існує як призначення, ідея та сенс життя, завдання Духу (Бога), це каузальний світ ейдосів Платону, недосяжний образ божественного майбутнього, це те, що може відображати мрії людини, але мрії не про покращення життя земного, а про реалізації задуми Божественного, виконання якого призведе до гармонізації семеричної людини «земної» та її фізичного здоров'я. Тобто холістична модель здоров'я набуває причинного комплексу і стає причинно-холістичною. Орієнтуватися на них людина зможе завдяки вищим якостям 5, 6, 7, що відображають вищі цінності людини, та завдяки прагненню до Святого Духу (через

душу), що є текучим Принципом, що єднає людину з Богом-Отцем Небесним – тобто причинним планом буття людини.

Орієнтація людини на причинний метакомплекс створює можливість моделювання власного майбутнього, де прояви нижчих рівнів буття (в тому числі формування тілесного здоров'я, емоційна чутливість, діяльність) виникають, як результат фокусування на вищих рівнях буття, та наступного внутрішнього трансцендентного зростання, на що указує В.Поляков: «ментальне моделювання образу світу дає можливість проектування образу майбутнього, як тій зони розвитку, що стратегічно і тактично задає причинність формування нових системоутворень через

циклічну еквіфінальність системи життя», (Поляков, 2019: 406). Тобто формування свого життя відносно завдання Духу через фокусування на вищих рівнях буття, приведе не тільки до оздоровлення тіла, а і формування здорового оточення, здорових стосунків, здорових колективів тощо. Таким чином причинно-холістична модель здоров'я стає моделлю оздоровлення не тільки фізичного тіла людини, но і здоров'ятворення всього системокомплексу людини-колектив-суспільство-планета, тощо.

Висновки.

У світлі проведеного аналізу можна стверджувати, що холістична модель здоров'я, яка відображає космологічну модель Всесвіту, підтверджена і структурована та включає: єдність (зі всім Всесвітом); дихотомію (духовне і фізичне здоров'я); триєдність (дух, душа, тіло); семеричну структуру людини «земної», яка є рефлексією семи якостей Духу; десятиричність людини «небесної», потрійний метасистемний комплекс якої виступає як регулятор життєвої діяльності людини «земної», що робить модель

цілісного здоров'я причинно-холістичною. Враховуючи, що надсистемний комплекс людини включає колектив-суспільство-планету, причинно-холістичний підхід стає основою оздоровлення всього ланцюга систем та надає феномену здоров'я більш філософського значення. У перспективі є потреба у додаткових теоретичних та емпіричних досліджень зв'язку відображення семи якостей духу з фізіологією людини та її соціальним проявом, що додасть практичне значення причинно-холістичної моделі здоров'я.

Причинно-холістичний підхід до здоров'я може привести до формування нової медичної парадигми, де первинним буде профілактичне здоров'язбереження завдяки вихованню цілісної, духовно здорової особистості, що орієнтована на формування свого життя відповідно свому вищому призначенню; вторинним – психологічна допомога для внутрішньої трансформації людини, що виявляється завдяки хворобі; на останнім місці – медична підтримка тіла, з урахуванням попередніх факторів.

Бібліографічні посилання

- Böhme, J. (1612). *Aurora oder Morgenröte im Aufgang* Kap. III, § 23, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://12koerbe.de/lapsitexillis/aur-3.htm> (дата звернення 25.02.24)
- Böhme, J. (2018). *De triplici vita hominis / «Von dem Dreyfachen Leben des Menschen» 1620 / Neuausgabe* Frommann-holzboog: Kap. VI, § 2-3.
- Frank, Simon L. (2009). *Der Sinn des Lebens: Mit einem Aufsatz ueber Religion und Wissenschaft*. Academia Verlag.
- Hartmann, F. (2019). *Die Medizin des Theophrastus Paracelsus von Hohenheim*. Literaricon Verlag.
- Jung, C.G. (2021). *Gesammelte Werke 1-20 / Psychologie und Alchemie: Gesammelte Werke*. Patmos Verlag; 6th edition.
- Uren met Jacob Boehme. Fragmenten uit de werken van de Duitse, protestantse wijsgeer-mysticus (1575-1624)*. (1915). Hollandia, Neuausgabe: Rosekruis Pers Harlem, 1999.
- Осетрова, О.О. (2023). Феномен здоров'я як індикатор особистісного та суспільного благополуччя: аспекти філософії, психоаналізу, суїцидології, соціальної роботи. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 6(2), 53-58.
- Поляков, В.А. (2012). *Універсологія. Історія. Закони. Практика*. Кіровоград: Поліграф-Сервіс.
- Поляков, В.А., Колесник, М.О. (2019). *Моделювання наукової картини світу на основі універсального алгоритму всезагальних законів природи*, у: *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії» – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. N 4. Кн. 2. Том III (85). К.: Гнозис, 405-422.
- Сковорода, Г. (2017). *Найкраще*. Київ: Terra Incognita.

References

- Böhme, J. (1612). *Aurora oder Morgenröte im Aufgang* kap. III, § 23. Retrieved February 25, 2024 from <http://12koerbe.de/lapsitexillis/aur-3.htm> (in German)
- Böhme, J. (2018). *De triplici vita hominis / «Von dem Dreyfachen Leben des Menschen» 1620 / Neuausgabe* Frommann-holzboog: Kap. VI, § 2-3, S. 546. (in German)
- Frank, Simon L. (2009). *Der Sinn des Lebens: Mit einem Aufsatz ueber Religion und Wissenschaft*. Academia Verlag. (in German)
- Hartmann, F. (2019). *Die Medizin des Theophrastus Paracelsus von Hohenheim*. Literaricon Verlag. (in German)
- Jung, C.G. (2021). *Gesammelte Werke 1-20 / Psychologie und Alchemie: Gesammelte Werke*. Patmos Verlag; 6th edition. (in German)
- Uren met Jacob Boehme. Fragmenten uit de werken van de Duitse, protestantse wijsgeer-mysticus (1575-1624)*. (1915). Hollandia, Neuausgabe: Rosekruis Pers Harlem, 1999. (in Dutch)
- Osetrova, O.O. (2023). Fenomen zdorovia yak indykator osobystisnoho ta suspilnoho blahopoluchchia: aspekty filosofii, psykhoanalizu, suitsydolohii, sotsialnoi roboty [The phenomenon of health as an indicator of personal and social well-being: aspects of philosophy, psychoanalysis, suicidology, social work]. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 6(2), 53-58. (in Ukrainian)
- Poliakov, V.A. (2012). *Universolohiia. Istoriia. Zakony. Praktyka* [Universal science. History. Laws. Practice]. Kirovohrad: Polihraf-Servis. (in Ukrainian)
- Poliakov, V.A., Kolesnyk, M.O. (2019). *Modeliuvannia naukovoï kartyny svitu na osnovi universalnoho alhorytmu vsezahalnykh zakoniv pryrody* [Modeling of the scientific picture of the world based on the universal algorithm of universal laws of nature], in: *Vseukraïnskyï naukovo-praktychnyï zhurnal «Dyректор shkoly, litseiu, himnizii» – Spetsialnyï tematychnyï vypusk «Výshcha osvita Ukraïny u konteksti intehratsii do yevropeïnskoho osvithnoho prostoru»*. N 4. Kn. 2. Tom III (85). K.: Hnozys, 405-422. (in Ukrainian)
- Skovoroda, H. (2017). *Naikrashche* [Best]. Kyiv: Terra Incognita. (in Ukrainian)